

USVOJENJE KROZ PRIZMU STRUČNIH RADNIKA ORGANA STARATELJSTVA

Prof. dr Dragana Šćepović¹⁸⁷
Univerzitet u Banjoj Luci
Fakultet političkih nauka

Apstrakt: U radu su prikazani rezultati empirijskog istraživanja čiji predmet predstavljaju stavovi stručnih radnika organa starateljstva o usvojenju kao obliku zaštite djeteta bez roditeljskog staranja. Cilj je bio ispitati stavove i mišljenja stručnih radnika o značajnim pitanjima koja se tiču usvojenja i utvrditi da li radno iskustvo i zanimanje utiču na percepciju i kreiranje njihovih stavova. Uzorak istraživanja (N= 215) činili su stručni radnici zaposleni u centrima za socijalni rad u Republici Srpskoj. U istraživanju je primijenjena metoda ispitivanja, tehnika anketiranje, pomoću instrumenta Upitnik, namjenski konstruisanog za potrebe ovog istraživanja.

Rezultati istraživanja su pokazali da ne postoji razlika u stavovima i mišljenjima stručnih radnika organa starateljstva o usvojenju u odnosu na njihovo zanimanje i radno iskustvo. Više od polovine stručnih radnika smatra da najbolji interes djeteta treba da bude osnov za zasnivanje usvojenja i da je neophodno povećati starosnu granicu usvojenika za potpuno usvojenje, dok je više od dvije trećine ispitanika stava da svako dijete mora biti upoznato sa svojim porijeklom. Na osnovu rezultata moglo se zaključiti da radno iskustvo i zanimanje stručnih radnika organa starateljstva nemaju značajnu ulogu u kreiranju njihovih stavova o usvojenju, da stručni radnici usvojenje percipiraju kao najadekvatniji oblik zaštite djeteta bez roditeljskog staranja, te da je praksa usvojenja iz perspektive socijalnog rada fokusirana na najbolji interes djeteta, koji se stavlja ispred interesa usvojlaca.

Ključne riječi: usvojenje, dijete, najbolji interes djeteta, usvojioci, stručni radnici

Uvod

Opštepoznato je da je porodica značajna za svakog čovjeka, da svako dijete ima pravo i da mu treba omogućiti da odrasta u porodici. Budući da postoje porodice u kojima roditelji ne mogu, ne žele, nisu sposobni ili su spriječeni zbog različitih razloga da vrše roditeljsko pravo, kao i da značajan broj djece nema žive roditelje, brigu o njima preuzima država, čija obaveza je da, u skladu sa odredbama Konvencije o pravima djeteta (1989) i Porodičnog zakona Republike Srpske (“Službeni glasnik Republike Srpske”, broj: 17/23), putem nadležnih institucija, svakom djetetu obezbijedi uslove za normalan i potpun razvoj. Shodno članu 90. Porodičnog zakona, država ima obavezu da brine o djetetu bez roditeljskog staranja i dužna je da posredstvom nadležnih organa preduzme potrebne mjere za zaštitu djeteta od svakog oblika zanemarivanja, zlostavljanja i svake vrste eksploatacije. Istim članom je utvrđeno da sud može dijete oduzeti i povjeriti ga drugom roditelju, nekom drugom licu ili odgovarajućoj ustanovi ako su roditelji, ili roditelj kod kojeg dijete živi zlostavljali dijete ili zanemarili brigu o njemu i njegovom vaspitanju. Dijete ima pravo da živi sa roditeljima i da se roditelji o njemu brinu prije svih drugih, i to pravo može biti ograničeno samo sudskom odlukom, kada je u odgovarajućem postupku utvrđeno da je to u najboljem interesu djeteta (član 85).

U naučnoj i stručnoj literaturi, kao i u normativno-pravnim aktima u oblasti socijalne zaštite, pod pojmom *dijete bez roditeljskog staranja* podrazumijeva se „dijete koje nema roditelje, koje je napušteno od roditelja, čiji roditelji nisu u mogućnosti da mu pruže potpuno staranje zato što su ograničeni u vršenju roditeljskog prava ili su lišeni tog prava“ (član 18) Zakona o socijalnoj zaštiti

¹⁸⁷ dragana.scepovic@fpn.unibl.org

(“Službeni glasnik Republike Srpske”, br. 37/12, 90/16, 94/19, 42/20 i 36/22). Takođe, ovaj pojam obuhvata i djecu koja su u riziku od gubitka roditeljskog staranja. Djeca bez roditeljskog staranja, kao jedna od najosjetljivijih i najranjivijih grupa korisnika sistema socijalne zaštite, ostvaruju posebna prava u ovom sistemu (socijalna, dječija i porodično-pravna zaštita). Centar za socijalni rad, koji vrši ulogu organa starateljstva, ima obavezu da za svako dijete bez roditeljskog staranja odabere najadekvatniji oblik zaštite, odnosno rješenje kojim će se obezbijediti dugoročni smještaj, i na najbolji način zadovoljiti potrebe i interes djeteta. Pored prava na posebnu zaštitu i pomoć države, koja podrazumijeva obezbjeđivanje alternativne brige, članom 20. Konvencije o pravima djeteta utvrđeno je da se pri donošenju rješenja posebna pažnja mora posvetiti upravo osiguranju kontinuiteta u djetetovom vaspitanju. U skladu sa pozitivnim zakonskim propisima u Republici Srpskoj, oblici zaštite i zbrinjavanja djece bez roditeljskog staranja su: usvojenje, zbrinjavanje u hraniteljsku porodicu, smještaj u ustanovu i starateljstvo.

Institut usvojenja definisan je Porodičnim zakonom, kojim je utvrđeno da se „usvojenjem između usvojioca i usvojenika uspostavljaju odnosi koji postoje između roditelja i djece, s ciljem da se djetetu koje se usvaja pruže uslovi života kakve imaju djeca koja žive u porodici” (član 11). S obzirom na to da djeci omogućava sigurno i stabilno odrastanje u porodici, trajnost smještaja, kao i snažniji osjećaj pripadnosti, usvojenje se smatra najboljim vidom zaštite djeteta bez roditeljskog staranja. Iako je u različitim oblicima i sa različitim svrhom postojalo u svim istorijskim epohama, praksa usvojenja kakvu danas imamo pojavila se početkom prošlog vijeka. Zakonsko regulisanje postupka usvojenja započelo je u nekim državama nešto ranije, dok se sistemska istraživanja, naučne i stručne analize usvojenja kao oblika zaštite djece bez roditeljskog staranja vezuju za polovinu prošlog vijeka. Usvojenje kojim se obezbjeđuje trajna zaštita djeteta bez roditeljskog staranja, danas predstavlja pravnu, socijalnu i psihološku intervenciju sistema socijalne zaštite. Organ starateljstva u skladu sa Porodičnim zakonom sprovodi sve aktivnosti koje prethode postupku usvojenja, kao i aktivnosti na realizaciji samog postupka usvojenja. Članom 167. ovog zakona utvrđeno je da se može usvojiti dijete: „koje nema žive roditelje, čiji roditelji nisu poznati ili je nepoznato njihovo boravište najmanje jednu godinu, a u tom periodu se ne brinu za dijete i čiji su roditelji pred nadležnim organom starateljstva pristali da njihovo dijete bude usvojeno“. Za zasnivanje usvojenja potreban je pristanak oba roditelja djeteta, ako dijete ima roditelje (član 170), a za dijete koje je pod starateljstvom saglasnost za usvojenje daje staralac (član 171). Takođe, potreban je i pristanak djeteta, ako je dijete starije od deset godina i ako je sposobno da razumije šta znači usvojenje (član 177). Organ starateljstva je u obavezi da utvrdi da li je dijete podobno da bude usvojeno i da li su potencijalni usvojioci podobni da postanu roditelji (opšta podobnost usvojenika i usvojlaca), tako što, u skladu sa članom 191. obavlja razgovore i prikuplja neophodne dokaze (nalaz i stručno mišljenje psihologa, pedagoga, socijalnog radnika, pravnika i ljekara), na osnovu čega donosi odluku o opštoj podobnosti. Shodno članu 192. organ starateljstva će odbiti zahtjev za zasnivanje usvojenja ako utvrdi da ne postoji opšta podobnost usvojlaca ili opšta podobnost usvojenika za usvojenje. Pored procjene opšte podobnosti, odnosno roditeljskih kapaciteta potencijalnih usvojlaca, organ starateljstva je u obavezi da utvrdi i posebnu podobnost usvojlaca za određeno dijete, da izabere usvojiocce koji će na najbolji način zadovoljiti potrebe djeteta, i da tu svoju odluku preispita tokom provođenja probnog smještaja u trajanju do šest mjeseci. Ako na osnovu praćenja probnog smještaja utvrdi da je uzajamno prilagođavanje bilo uspješno, odnosno da postoji posebna podobnost usvojlaca i usvojenika, organ starateljstva će donijeti rješenje o zasnivanju usvojenja (član 197). U skladu sa odredbama Konvencije o pravima djeteta (član 12) i Porodičnog zakona (član 88), dijete ima pravo da o svim pitanjima koji ga se tiču, pa i oblicima zaštite i zbrinjavanja, izrazi svoje mišljenje. U postupku usvojenja, kao i svim drugim postupcima u kojima se odlučuje o djetetu, mišljenju djeteta se mora posvetiti dužna pažnja. Konvencijom o pravima djeteta (član 21) utvrđeno je da države koje dopuštaju usvojenje treba da posvete potrebnu pažnju djetetu, i da usvojenje na osnovu odgovarajućih zakona mogu da odobre isključivo nadležni organi, odnosno stručne službe, pod uslovom da je to rješenje dobro za dijete.

No, i pored činjenice da je prepoznato kao jedan od najpoželjnijih oblika zbrinjavanja i zaštite djece bez roditeljskog staranja, te da se povećava broj potencijalnih usvojlaca, zvanični podaci ukazuju na to da se broj usvojenja smanjuje, odnosno da se smanjuje broj djece koja mogu biti usvojena. Sladović Franc (2015: 22) kao razloge smanjenja broja djece podobnih za usvojenje navodi promjene u stavovima javnosti, promjene u sistemu socijalne politike, nova naučna i stručna saznanja. Takođe, autorka smatra da prihvatanje samohranog i maloljetničkog roditeljstva rezultira ređim

napuštanjem djece od strane roditelja, kao i da se pružanjem podrške porodicama prevenira izdvajanje djece iz porodica. Pored svih navedenih prednosti, usvojenje kao i drugi oblici zbrinjavanja i zaštite djece bez roditeljskog staranja nosi i niz rizika i nedoumica, i otvara mnogobrojna pitanja kod teoretičara koji se bave usvojenjem, ali i kod profesionalaca koji rade na zaštiti i zbrinjavanju djece bez roditeljskog staranja. Upravo zato, postoji veliki interes teoretičara i istraživača za institut usvojenja, za zaštitu najboljeg interesa djece bez roditeljskog staranja i za najbolje prakse usvojenja iz perspektive socijalnog rada.

Kada govorimo o usvojenju uglavnom smo fokusirani na dijete, na potencijalne usvojioce i na biološke roditelje, pri čemu nerijetko zaboravljamo na stručne radnike organa starateljstva koji svakodnevno rade sa djecom bez roditeljskog staranja, donose veoma odgovorne i teške odluke o izboru mjera i oblika zaštite, ali i odluke o izdvajanju djece iz njihovih porodica. Istovremeno, s obzirom na to da se djeca bez roditeljskog staranja suočavaju sa različitim problemima zbog izdvajanja iz svojih porodica, tugovanja i gubitaka, značajno su angažovani i na pružanju kontinuirane podrške i pomoći djeci, o čemu govori Fahlber (1991), naglašavajući potrebu socijalnih radnika da se posvete djeci i njihovim problemima, i istovremeno ističući složenost i zahtjevnost njihove uloge. Uzimajući u obzir značajnu ulogu koju imaju u zadovoljavanju najboljeg interesa i dobrobiti djece, uzorak istraživanja činili su upravo stručni radnici centara za socijalni rad i službi socijalne i dječije zaštite (organa starateljstva) iz cijele Republike Srpske.

Metod

Predmet istraživanja predstavljaju stavovi i mišljenja stručnih radnika organa starateljstva o usvojenju kao obliku zaštite djeteta bez roditeljskog staranja. Cilj je bio ispitati stavove i mišljenja stručnih radnika o značajnim pitanjima koja se tiču usvojenja i utvrditi da li radno iskustvo i zanimanje utiču na percepciju i kreiranje njihovih stavova.

U istraživanju je primijenjena metoda ispitivanje, tehnika anketiranje, pomoću instrumenta Upitnik, kojim su ispitivani stavovi stručnih radnika zaposlenih u centru za socijalni rad i službama socijalne i dječije zaštite (organu starateljstva), o oblicima zaštite djece bez roditeljskog staranja. U ovom radu posebno su obrađeni stavovi stručnih radnika organa starateljstva o važnim pitanjima koja se tiču usvojenja i unapređenja njegovog provođenja u praksi, koji su ispitivani pomoću tvrdnji: U postupcima usvojenja često se interes usvojlaca stavlja ispred interesa djeteta, Usvojeno dijete mora da zna svoje porijeklo i Dobro je da se granica za potpuno usvojenje pomjeri na 10 godina života djeteta. Takođe, Upitnikom je ispitivano i koji oblik zaštite i zbrinjavanja djece bez roditeljskog staranja stručni radnici smatraju najprimjerenijim.

Uzorak istraživanja su činili socijalni radnici i drugi stručni radnici različitih obrazovnih profila (N=215), koji rade u centrima za socijalni rad i službama socijalne i dječije zaštite (103 socijalna radnika, 37 psihologa, 10 pedagoga, 4 pedagoga-psihologa, 9 defektologa, 40 pravnika i 12 stručnih radnika ostalih obrazovnih profila). Profesionalno iskustvo u struci duže od pet godina imalo je 128 stručnih radnika, dok 87 ispitanika radi u struci manje od pet godina.

Istraživanje je sprovedeno u centrima za socijalni rad i službama socijalne i dječije zaštite u Republici Srpskoj u periodu februar - april 2023. godine.

Rezultati istraživanja i diskusija

U radu su prikazani rezultati empirijskog istraživanja u čijem fokusu su stavovi i mišljenja stručnih radnika organa starateljstva o važnim pitanjima koja se tiču usvojenja (najbolji interes djeteta, starosna granica usvojenika za potpuno usvojenje i porijeklo djeteta). Istraživanjem je utvrđivano i da li postoji razlika u stavovima stručnih radnika, koji su posmatrani sa dva aspekta: analiza vrijednosti s obzirom na godine radnog iskustva i s obzirom na zanimanje. Za potrebe ove analize cijeli uzorak stručnih radnika (N=215) dijeljen je po dvije osnove. Zbog pretpostavke da su stavovi stručnih radnika sa više radnog staža u struci uslovljeni praksom i radom sa korisnicima, dok je kod onih sa manje radnog iskustva više prisutan stereotipni pristup vrijednostima, uzorak je po osnovu radnog iskustva podijeljen na dva subuzorka: stručni radnici koji su na početku profesionalne karijere, odnosno koji

imaju do pet godina radnog iskustva u struci (N=87), i stručni radnici koji rade duže od pet godina. (N=128). Polazeći od pretpostavke da se stavovi stručnih radnika mogu vezati isključivo za određena zanimanja, odnosno da se stavovi socijalnih radnika razlikuju od stavova drugih stručnih radnika, uzorak je takođe podijeljen na dva subuzorka: socijalni radnici (N=103) i ostali stručni radnici (N=112).

Dobijeni podaci koji se odnose na stavove i mišljenja stručnih radnika o usvojenju obrađeni su postupcima deskriptivne statistike (frekvencije i procenti), a podaci na osnovu kojih je provjeravano da li postoji razlika između subuzoraka s obzirom na zanimanje i radno iskustvo stručnih radnika obrađeni su postupcima testiranja značajnosti razlika (Hi kvadrat test) i utvrđivanja korelacije između ispitivanih varijabli (Spearman's koeficijent korelacije).

Jedno od najznačajnijih pitanja koje se tiče usvojenja je svakako pitanje čiji se interesi stvarno zadovoljavaju usvojenjem, da li su to interesi djeteta ili interesi usvojlaca, ili interesi i jednih i drugih. Porodičnim zakonom (član 84) utvrđeno je da je u svim pitanjima koja se tiču roditeljskog prava, najbolji interes djeteta primaran, da interesi djeteta “moraju biti zaštićeni uvijek kada su u sukobu sa interesima roditelja i drugih lica koja se brinu o djetetu ili održavaju lične odnose sa djetetom”, a prema članu 90. u svim aktivnostima koje se tiču djeteta, najbolji interes djeteta mora biti prioritet. Pravo na najbolji interes djeteta (član 3) predstavlja “jedan od osnovnih principa Konvencije o pravima djeteta i u skladu sa ovim principom, obaveza države je da obezbijedi da, u svim aktivnostima koje se tiču djeteta, interes djeteta bude presudan. Princip zaštite najboljeg interesa djeteta predstavlja uslov za ostvarivanje svih drugih dječijih prava” (Šćepović, 2018:16). Već je napomenuto da usvojenje ne predstavlja novu pojavu, nego da, naprotiv, govorimo o pojavi koja je u različitim oblicima prisutna vijekovima. Između usvojenja koja su se kroz istoriju provodila, i usvojenja koje predstavlja oblik porodičnopravne zaštite djeteta bez roditeljskog staranja i intervenciju sistema socijalne zaštite postoje značajne razlike, koje se ogledaju prije svega u njegovoj svrsi i ciljevima. Praksa usvojenja djeteta čiji je cilj najbolji interes djeteta, a ne najbolji interes usvojlaca, novijeg je datuma. Prema Porodičnom zakonu, usvojenje je fokusirano na dijete i najbolji interes djeteta, dok su ranije u fokusu bili prvenstveno najbolji interesi i potrebe usvojitelja (da se ostvare kao roditelji, da imaju nasljednika, da imaju nekoga ko će brinuti o njima u starosti, nekoga ko će pomagati u obavljanju određenih poslova i slično). Razlika koja postoji u svrsi usvojenja nekad i sad povezana je sa najboljim interesom djeteta, a usvojenje kao oblik zaštite djeteta bez roditeljskog staranja treba prvenstveno da zadovolji potrebe djeteta i pruži djetetu porodicu. Prema odredbama Porodičnog zakona, usvojenje se može zasnovati samo ako je korisno za usvojenika (član 166), odnosno samo ako je svrha usvojenja da se djetetu obezbijedi porodica. Svrha usvojenja nije da se obezbijedi dijete za neku porodicu, već da se djetetu obezbijedi porodica i dom „koje će zvati svojim“ (Radočaj, 2007: 241, Grgec-Petroci, 2015: 12). Pored razlike u svrsi i ciljevima usvojenja koja su ranije provedena i usvojenja koja se sad provode, Sladović, Franc (2019: 38) govori i o aktuelnim promjenama u postupcima procjene potencijalnih usvojlaca i postupcima izbora, koje se ogledaju u usklađivanja snaga i prednosti usvojlaca sa potrebama djeteta. Promjene se, kako nadalje navodi autorka ogledaju u tome, što se za razliku od ranijeg pristupa, gdje su se prilikom izbora usvojioca za konkretno dijete tražili roditelji koji su sličniji djetetu, sada prednost daje roditeljima za koje se procijeni da mogu na najbolji način da odgovore na specifične potrebe djeteta.

Stavovi i mišljenja stručnih radnika organa starateljstva o tome da li se usvojenja provode u najboljem interesu djeteta ili usvojlaca ispitivani su pomoću tvrdnje *U postupcima usvojenja često se interes usvojlaca stavlja ispred interesa djeteta.*

Rezultati deskriptivne statistike, koji se odnose na odgovore ispitanika na ovu tvrdnju (tabela 1) pokazali su da se najveći broj stručnih radnika, njih 130 (60,4%) ne slaže sa tim da se u postupcima usvojenja interes usvojlaca često stavlja ispred interesa djeteta, odnosno, smatra da je interes djeteta primaran i da je ispred interesa usvojlaca. Sa navedenom tvrdnjom slaže se 38 (17,7%), dok je čak 47 (21,9%) ispitanika odgovorilo da ne zna. Zanimljiv podatak, koji otvara prostor za nova istraživanja, je da više od jedne petine ispitivanih stručnih radnika organa starateljstva nema stav o ovom značajnom pitanju. Na osnovu dobijenih rezultata može se zaključiti da najveći broj stručnih radnika interes djeteta stavlja ispred interesa usvojlaca, što ide u prilog pretpostavci da se usvojenja provode prvenstveno sa ciljem zadovoljavanja najboljeg interesa djeteta.

Tabela 1. Frekvencije i procenti (najbolji interes djeteta)

	Frekvencija	%
Slažem se u potpunosti	11	5,1%
Djelimično se slažem	27	12,6%
Ne znam	47	21,9%
Ne slažem se	99	46,0%
Ne slažem se u potpunosti	31	14,4%
UKUPNO	215	100,0%

Za očekivati je da socijalni radnici i drugi stručni radnici organa starateljstva, koji imaju obavezu da donose odluke koje će na najbolji način zadovoljiti potrebe djeteta i biti u njegovom najboljem interesu, smisao usvojenja vide prvenstveno u obezbijeđivanju brige za dijete, a tek zatim u ostvarivanju roditeljstva. Iako se usvojenjem pored prava djeteta da odrasta u porodici ostvaruje i pravo odraslih na roditeljstvo (Jakovac-Lozić, 2007), ne zanemarujući potrebe i interese usvojlaca koji djetetu treba da pruže upravo sve ono što se navodi kao prednosti usvojenja, osnov za zasnivanje usvojenja prioritarno mora biti poštovanje najboljeg interesa djeteta.

Takođe je provjeravano i da li postoje razlike u stavovima i mišljenjima stručnih radnika o ovoj tvrdnji s obzirom na njihovo zanimanje i dužinu radnog iskustva. Vrijednost X^2 testa = .391, pokazuje da je utvrđena razlika manja od graničnih vrijednosti na oba nivoa značajnosti, što znači da ne postoji značajna razlika između subuzoraka vezano za ovu tvrdnju. Rezultat ($r_s = .021$), koji nije statistički značajan ni na jednom nivou, pokazao je da ne postoji poveznost između navedene tvrdnje i dužine radnog staža stručnih radnika. Na osnovu dobijenih rezultata može se zaključiti da na mišljenja stručnih radnika o tome čiji interes se zadovoljava u postupcima usvojenja ne utiče radno iskustvo, odnosno da stručni radnici sa dužim i kraćim radnim iskustvom imaju približno iste stavove. Takođe, i rezultati koji se odnose na varijablu zaposlenost i njenu povezanost sa ovom tvrdnjom su pokazali da ne postoji značajna razlika ($X^2 = 4.206$), a korelacijom ($r_s = .002$) se uočava potpuno odsustvo povezanosti, što upućuje na zaključak da mišljenja stručnih radnika o tome čiji interes treba da se zadovolji usvojenjem ne zavise od njihovih zanimanja.

S obzirom na to da su usko povezane sa najboljim interesom djeteta, u ovom istraživanju ispitivana su i mišljenja stručnih radnika organa starateljstva o starosnoj granici djeteta za potpuno usvojenje, i obavezi da se djetetu daju podaci o njegovom porijeklu. Analizirajući Nacrt Evropske konvencije o usvojenju (revidirane) iz 2007. godine, Hrabar (2008) komentariše odredbe navedene konvencije koje bi mogle uticati na porodično zakonodavstvo i ugroziti neka prava i interese djece kojima se ide u prilog usvojiteljima. Prema odredbama Evropske konvencije o usvojenju minimalna dob usvojitelja u zakonodavstvima država potpisnica ne smije biti viša od 30 godina. Govoreći o gornjoj maksimalnoj granici, Hrabar konstatuje da se “napuštanjem čvrstih odrednica vezano za godine usvojitelja otvaraju široke mogućnosti diskrecijskih odluka koje neće poštovati dobrobit djeteta” i navodi da se traženjem samo minimalne razlike u godinama između usvojenika i usvojlaca (18 godina), ostavlja prostor za “nepoželjna usvojenja male djece od strane starih usvojlaca”. Takvim rješenjima, navodi autorka, ne zadovoljavaju se najbolji interesi djeteta jer dijete ne dobija roditelje odgovarajuće dobi (Hrabar, 2008: 1122).

Prema Porodičnom zakonu, dijete ne može biti usvojeno prije nego što navrší tri mjeseca života (član 168), nepotpuno se ne može usvojiti dijete do 18 godina starosti, a starosna granica do koje se dijete može potpuno usvojiti pomjerena je u novom Porodičnom zakonu sa pet na deset godina (član 180).

Stavovi stručnih radnika o tome koja dob usvojenika je optimalna za provođenje usvojenja, koje su gornje starosne granice za usvojenike, odnosno da li je trebalo pomjerati starosnu granicu djeteta za potpuno usvojenje sa pet na deset godina, ispitivani su pomoću tvrdnje *Dobro je da se granica za potpuno usvojenje pomjeri na 10 godina života djeteta*.

Dobijeni rezultati pokazuju da 111 (51,6%) stručnih radnika smatra da je pomjeranje gornje starosne granice djeteta dobro rješenje, 49 (22,8%) ne misli da bi granicu trebalo pomjerati, a čak 55 (25,6%) nema stav o ovome. Iz prikazane tabele 2. se može vidjeti da je mišljenje većine stručnih radnika organa starateljstva da granicu treba pomjeriti na deset godina, odnosno da je novo zakonsko

rješenje bolje za zadovoljavanje najboljeg interesa djeteta. Iako je sigurno je da poželjnije provesti postupak usvojenja na mlađem uzrastu djeteta, jer to daje mogućnost stvaranja sigurne privrženosti sa usvojiocima, na osnovu rezultata se može pretpostaviti da su, po mišljenju stručnih radnika koji smatraju da granicu treba pomjeriti, odredbe prethodnog zakona ograničavale potencijalne usvojenike da budu potpuno usvojeni, odnosno da ovaj način omogućava većem broju djece potpuno usvojenje. Svakako, ne može se zanemariti da čak jedna četvrtina ispitanih stručnih radnika nema stav o ovome. Za pretpostaviti je da to što ne znaju da li bi starosnu granicu za usvojenje djeteta trebalo povećati ili ne ima veze sa nalazima istraživanja i stručnim saznanjima koja govore da mali broj potencijalnih usvojlaca želi da usvoji dijete koje je starije od pet godina, tačnije da su usvojioci uglavnom zainteresovani da usvoje djecu mlađe životne dobi, najviše bebe ili malu djecu. Istraživanje koje je provelo Udruženje za pomoć posvajanju “Adopta” iz Zagreba, imalo je za cilj da se utvrdi razlog nesrazmjera između interesovanja za usvojenje i velikog broja djece koja ostaju odrastati u hraniteljskim porodicama ili ustanovama. Rezultati ovog istraživanja, čiji uzorak su činili potencijalni usvojioci, pokazali su da postoji manja zainteresovanost za usvajanje djece koja su starija od šest godina, da je samo 10% potencijalnih usvojlaca pokazalo zainteresovanost da usvoje dijete koje je starije od šest ili sedam godina, a najveći broj djece koji ispunjavaju uslove za usvojenje nalazi se upravo u grupi djece koja su starija od ovog uzrasta, i za koju centri za socijalni rad ne uspijevaju naći roditelje (Matković, Modić Stanke i Topčić-Rosenberg, 2016: 3-4). S druge strane, mišljenje opšte javnosti o usvojenju je da su procedure za usvojenje veoma kompleksne i duge, da značajan broj djece pređe granicu i onemogućeno im je da budu potpuno usvojena upravo zbog toga, te da bi tu granicu trebalo povećati.

Tabela 2. Frekvencije i procenti (starosna granica djeteta)

	Frekvencija	%
Slažem se u potpunosti	52	24,2%
Djelimično se slažem	59	27,4%
Ne znam	55	25,6%
Ne slažem se	27	12,6%
Ne slažem se u potpunosti	22	10,2%
UKUPNO	215	100,0%

Istraživanjem je takođe provjeravano i da li postoji razlika u odgovorima koji se odnose na navedenu tvrdnju, u odnosu na radni staž i zanimanje stručnih radnika. Da ne postoji razlika u stavovima stručnih radnika, odnosno da radno iskustvo nije uticalo na njihove stavove o tome do koje godine se dijete može potpuno usvojiti pokazuje vrijednost Hi kvadrat testa ($X^2= .550$), koja je manja od graničnih vrijednosti na oba nivoa značajnosti i ($rs= - .032$), koji pokazuje da je korelacija negativna i veoma niska. Provjeravano je i da li se stavovi socijalnih radnika razlikuju od stavova ostalih stručnih radnika (psiholozi, pedagozi, pravnici, defektolozi i drugi stručni radnici). Dobijena vrijednost ($X^2=.052$), koja je manja od graničnih vrijednosti na oba nivoa, ukazuje da ne postoji razlika u odgovorima koje su dali socijalni radnici i drugi stručni radnici, a koeficijent korelacije ($rs= - .015$) potvrđuje potpuno odsustvo povezanosti između ispitivanih varijabli. Navedeno implicira da godine radnog iskustva i zanimanja nisu značajno uticale na stavove stručnih radnika o tome da li treba povećati starosnu granicu usvojenika za potpuno usvojenje.

Stavovi stručnih radnika o tome da li je neophodno da dijete dobije podatke o svom porijeklu i biološkoj porodici ispitivani su pomoću tvrdnje *Usvojeno dijete mora da zna svoje porijeklo*.

Tabela 3. Frekvencije i procenti (porijeklo djeteta)

	Frekvencija	%
Slažem se u potpunosti	96	44,7%
Djelimično se slažem	70	32,6%
Ne znam	17	7,9%
Ne slažem se	16	7,4%
Ne slažem se u potpunosti	16	7,4%
UKUPNO	215	100,0%

Iz tabele 3. se jasno uočava da 166 (77%) stručnih radnika smatra da djetetu mora biti saopšteno da je usvojeno i da mu treba dati podatke o njihovom porijeklu i biološkim roditeljima ukoliko dijete to želi, 32 (14,8%) ne misli da bi djeci trebalo davati podatke o njegovom porijeklu, a znatno manji broj ispitanika, njih 17 (7,9%) ne zna, odnosno nema stav o ovome. Zapaža se da se najveći broj ispitanika nalazi u grupi koja se slaže da usvojena djeca moraju biti upoznata sa svojim porijeklom, kao i da, ako poredimo odgovore na drugim tvrdnjama, najmanji broj stručnih radnika o ovome nema jasan stav.

Postoji slaganje teoretičara, a rezultati ovog istraživanja su pokazali da se i stručni radnici u najvećem broju slažu da dijete treba da ima informacije o svojoj prošlosti, te da je neophodno djetetu predočiti činjenicu da je usvojeno. U skladu sa odredbama Porodičnog zakona, to treba da urade usvojitelji. Takođe, djetetu se mora omogućiti da upozna biološke roditelje i svoje porijeklo, ukoliko dijete to želi. Prema Brodzinsky (1993), usvojitelji imaju zadatak da djetetu pruže osjećaj sigurnosti i da mu pomognu u prilagođavanju i formiranju identiteta. Roditelji moraju razgovarati sa djetetom o činjenici da je usvojeno, dati mu informacije o biološkim roditeljima, što će pomoći djetetu da zadrži pozitivnu sliku o sebi. Autor smatra da će se problemi u prilagođavanju javiti kod djece čiji usvojioci prećute djetetu činjenicu o usvojenju, kao i kod djece čiji usvojioci pretjerano potenciraju činjenicu da je dijete usvojeno. I prema Radočaj (2007: 242-243) "dijete ima pravo na svoj identitet, posebno na podatke o svojim roditeljima", te je usvojenom djetetu koje želi da sazna svoje porijeklo neophodno pružiti podršku i obezbijediti potrebne informacije o tome. Sladović Franc (2013), kao značajne prednosti zbrinjavanja djece u hraniteljske porodice navodi upravo održavanje odnosa sa biološkim porodicama, što za rezultat ima manje izražene probleme identiteta kod djece. Prema rezultatima istraživanja (Eterović i sar, 2019: 185), većina stručnjaka koji se bave mentalnim zdravljem, relevantnim informacijama za rad sa usvojiteljskim porodicama između ostalog, smatraju i informacije o tome da li dijete zna da je usvojeno. Konvencija o pravima djeteta (član 8) zahtijeva od država potpisnica da djetetu garantuju pravo na očuvanje svog identiteta, a ukoliko su djetetu nezakonito uskraćeni neki ili svi elementi identiteta, države su u obavezi da osiguraju djeci odgovarajuću pomoć i zaštitu u cilju njegovog vraćanja. Pravo djeteta na saznanje porijekla utvrđeno je Porodičnim zakonom (član 165), u kom stoji da dijete ima pravo da zna da je usvojeno, u skladu sa svojim uzrastom i zrelošću. Istim članom je određeno da službeno lice organa starateljstva treba da upozna buduće usvojiocce sa obavezom da djetetu saopšte istinu o njegovom porijeklu, vodeći računa o djetetovom uzrastu i zrelosti. Na osnovu dobijenih rezultata može se pretpostaviti da socijalni radnici i drugi stručni radnici, koji smatraju da je djetetu neophodno saopštiti istinu o njegovom porijeklu, ispunjavaju i ovu svoju zakonsku obavezu. Međutim, iako postoji obaveza da usvojitelji saopšte djetetu da je usvojeno (Konvencija o pravima djeteta, Porodični zakon), dešava se da roditelji to prećute djetetu, što sobom nosi niz rizika i otvara prostor za nastanak određenih problema u životu djeteta. Prema Grgec-Petroci (2015: 13), istraživanja upućuju na to da „usvojena djeca kojoj su informacije o porijeklu i istinu o usvojenju i okolnostima usvojenja saopštili njihovi roditelji, imaju manju potrebu za susretom s biološkim roditeljima i za bilo kakvim oblikom traganja za vlastitim porijeklom od djece koja nisu bila u takvoj situaciji“. Iako se pretpostavlja da će usvojena djeca tragati za svojim identitetom, Palacios i Brodzinsky (2010: 277) smatraju da se na osnovu dosadašnjih rezultata istraživanja ipak ne može pouzdano zaključiti u kojoj mjeri su usvojenici zainteresovani da saznaju svoje porijeklo jer su dobijeni nalazi nedosljedni i ponekad kontradiktorni, te je po njihovom mišljenju „s obzirom na ove nepodudarne nalaze“ neophodno provoditi nova istraživanja.

Provjeravano i da li postoji razlika u stavovima ispitanika vezano za ovu tvrdnju s obzirom na njihovo radno iskustvo i zanimanje. Rezultati ($\chi^2=1.505$; $r_s = -.038$) koji pokazuju da ne postoji značajna razlika u stavovima stručnih radnika i da između ovih varijabli ne postoji povezanost upućuju na zaključak da dužina radnog staža nije u značajnoj mjeri uticala na stavove ispitanika o tome da li usvojeno dijete treba da zna svoje porijeklo. Isto tako, na osnovu vrijednosti ($\chi^2=2.844$; $r_s = .105$.) nije uočeno da se stavovi socijalnih radnika o tome da li usvojeno dijete treba da zna svoje porijeklo značajno razlikuju od stavova drugih stručnih radnika.

Jedno od pitanja je bilo i koji oblik zaštite djeteta bez roditeljskog staranja stručni radnici organa starateljstva smatraju najprimjerenijim. Rezultati su pokazali da više od polovine ispitivanih stručnih radnika organa starateljstva smatra da je usvojenje najprimjereniji oblik zaštite djece bez roditeljskog staranja (110 ispitanika ili 51,2%). Iako se i u literaturi, prema Jakovac-Lozić (2000), o usvojenju govori kao o najpoželjnijem obliku zbrinjavanja djece bez roditeljskog staranja, čak 90

(41,9%) stručnih radnika je stava da je hraniteljstvo najprimjereniji oblik zaštite djece bez roditeljskog staranja, a samo 15 (7%) se odlučuje za smještaj djece u ustanove. Rezultati, koji pokazuju da značajan broj stručnih radnika izdvaja hraniteljstvo kao najbolji vid zaštite djece bez roditeljskog staranja, idu u prilog pretpostavci da je jedan od razloga zašto se smanjuje broj usvojenja upravo odlučivanje za dugotrajno hraniteljstvo, koje predstavlja oblik kvalitetne alternativne brige za dijete, o čemu govori Sladović Franc (2015: 22). Zanimalo nas je i da li postoji razlika u odgovorima ispitanika na ovu tvrdnju u odnosu na zanimanje i na godine njihovog profesionalnog iskustva. Budući da dobijena vrijednost ($\chi^2=1.274$) potvrđuje da se stavovi stručnih radnika sa dužim i kraćim radnim stažom o oblicima zaštite ne razlikuju, a niski koeficijent ($r_s=.077$) ukazuje da nema povezanosti između ovih varijabli, može se zaključiti da osobe koje duže rade u struci nisu naklonjene određenom obliku zaštite djeteta. I vrijednosti ($\chi^2=.404$; $r_s=.043$) potvrđuju da ne postoji značajna razlika u stavovima socijalnih radnika i stručnih radnika organa starateljstva drugih zanimanja o tome koji je oblik primjereniji za zaštitu djeteta bez roditeljskog staranja, i da neke profesije ne preferiraju određene oblike zaštite.

Zaključna razmatranja

Na osnovu analize i diskusije dobijenih rezultata, koji su pokazali da više od polovine stručnih radnika smatra da najbolji interes djeteta treba da bude osnov za zasnivanje usvojenja, i da je neophodno povećati starosnu granicu usvojenika za potpuno usvojenje, a da je više od dvije trećine stava da svako dijete mora biti upoznato sa svojim porijeklom, može se zaključiti da stručni radnici usvojenje percipiraju kao najadekvatniji oblik zaštite djeteta bez roditeljskog staranja, te da je praksa usvojenja iz perspektive socijalnog rada fokusirana na najbolji interes djeteta, koji se stavlja ispred interesa usvojlaca.

Dobijeni rezultati su pokazali da ne postoji značajna razlika u stavovima i mišljenjima stručnih radnika organa starateljstva o usvojenju u odnosu na njihovo zanimanje i radno iskustvo, što generalno upućuje na zaključak da pretpostavka da su iskustvo i praksa promijenili stavove stručnih radnika o nekim vrijednostima, kao i pretpostavka da socijalni radnici percipiraju usvojenje drugačije od drugih stručnih radnika, nisu potvrđene. Pokazalo se da radno iskustvo i zanimanje stručnih radnika organa starateljstva nemaju značajnu ulogu u kreiranju njihovih stavova o usvojenju.

S obzirom na to da je usvojenje oblik zaštite koji može imati dalekosežne posljedice na dijete, rad stručnih radnika organa starateljstva koji rade na ovim poslovima je veoma odgovoran i zahtijeva njihovu potpunu posvećenost, kako prilikom izbora oblika zaštite, tako i prilikom izbora potencijalnih usvojlaca. Prema Sladović Franc (2015: 29), usvojenje je “za dijete druga i u pravilu zadnja šansa za odrastanje u kvalitetnom porodičnom okruženju i izbor ne smije biti slučajna ili prema kriterijima koji u fokusu imaju usvojitelje ili zahtjeve sistema socijalne zaštite”. Usvojenje treba da bude zadnja, a ne prva mjera, jer se ovim oblikom zaštite “trajno mijenja tok djetetovog života” (Sladović Franc, 2019: 41).

Upravo zato je neophodno raditi na unapređenju kvaliteta stručnih intervencija i jačanju profesionalnih kompetencija svih stručnih radnika organa starateljstva koji rade na poslovima zaštite djece bez roditeljskog staranja. Oblast usvojenja bi trebalo standardizovati, po uzoru na Veliku Britaniju, koja je izradila nacionalne minimalne standarde za usvojenje (Government of United Kingdom, 2014). Na postojanje potrebe za dodatnim edukacijama stručnih radnika organa starateljstva ukazuju i nalazi ovog istraživanja, prema kojima više od dvije trećine ispitanih stručnih radnika, iako se smatraju osposobljenim za rad sa djecom bez roditeljskog staranja, smatra da su im potrebna dodatna znanja.

Na kraju, važno je naglasiti i to da, i pored toga što se smatra jednim od najpoželjnijih oblika zaštite djece bez roditeljskog staranja, usvojenje nije uvijek najbolje rješenje u svakom pojedinačnom slučaju, te se stoga i u Konvenciji o pravima djeteta i u Porodičnom zakonu naglašava da se usvojenje provodi samo onda kada se ocijeni da je najbolje rješenje za dijete, odnosno da je u najboljem interesu djeteta. Zadovoljavanje najboljeg interesa djeteta bez roditeljskog staranja zahtijeva provođenje sistemskih istraživanja, čiji je cilj proširivanje teorijskih i empirijskih saznanja o usvojenju.

Literatura:

- Brodzinsky, D. M. (1993). Long-term Outcomes in Adoption. *The Future of Children*, 1(3), 153-166.
- Eterović, I., Šiftar O., Šlabek, I., Šuljok, M., Vukojević N., Grgec Petroc, V. i Modić Stanke, K. (2019). Stavovi stručnjaka prema posvojiteljskim obiteljima i potrebe za dodatnim edukacijama o posvojenju. U: Blažeka Kokorić, S. (ur.) *Posvojenje - različite perspektive, isti cilj*. (str. 178-194). Zagreb: „Na drugi način“, udruga za pružanje psihosocijalne i pedagoške pomoći djeci.
- Fahlberg, V. I. (1991). *A Child's Journey through Placement*. Indianapolis: Perspectives Press.
- Government of United Kingdom (2014). *Adoption: national minimum standards*. London: Government of United Kingdom, Department for education.
- Grgec Petroci, V. (2015). Obitelj i posvojeno dijete. U: Maleš, D. (ur.) *Kako smo postali obitelj. Posvojenje – dio moje priče*. (str. 8-20). Zagreb: „Na drugi način“, udruga za pružanje psihosocijalne i pedagoške pomoći djeci.
- Hrabar, D. (2008). *Posvojenje na razmeđu interesa posvojitelja i posvojenika*. Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, 58(3), str.1107-1139.
- Jakovac-Lozić, D. (2000). *Posvojenje*. Split: Pravni fakultet Sveučilišta u Splitu.
- Jakovac-Lozić, D. (2007). *U susret novoj Europskoj konvenciji o posvojenju djece*. Zbornik radova Pravnog fakulteta u Mostaru. Mostar: Pravni fakultet sveučilišta u Mostaru (str. 91-121).
- Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima deteta* (1989). Preuzeto 16.08.2011. sa: <http://www.unicef.org>
- Matković, P., Modić Stanke, K. i Topčić-Rosenberg, D. (2016). *Istraživanje - Prepreke posvojenju "teže posvojive djece" – "I ovo dijete treba obitelj"*. Zagreb: ADOPTA-udruga za potporu posvajanju.
- Palacios, J. i Brodzinsky, D. (2010). Adoption research: Trends, topics, outcomes. *International Journal of Behavioral Development*, 34(3), str. 270-284
- Porodični zakon* ("Službeni glasnik Republike Srpske", br. 17/23).
- Sladović Franc, B. (2015). Posvojenje(nije) alternativna briga. U: Maleš, D. (ur.) *Kako smo postali obitelj. Posvojenje – dio moje priče*. (str. 21-32). Zagreb: „Na drugi način“, udruga za pružanje psihosocijalne i pedagoške pomoći djeci.
- Sladović Franc, B. (2019). Procjena i uparivanje posvojitelja i djeteta. U: Blažeka Kokorić, S. (ur.) *Posvojenje - različite perspektive, isti cilj*. (str. 38-60). Zagreb: „Na drugi način“, udruga za pružanje psihosocijalne i pedagoške pomoći djeci.
- Šćepović, D. (2018). *Dijete, porodični odnosi i socijalni rad*. Banja Luka: Fakultet političkih nauka.
- Radočaj, T. (2007). Pravo djeteta na odrastanje u obitelji: smjernice za praktičan rad na državnom i međudržavnom posvojenju – prevod dokumenta *The Child's Right to Grow Up In A Family: Guidelines for Practice on National and Intercountry Adoption and Foster Family Care*, Adoption Centre Sweden, Swedish National Committee of the International Council on Social Welfare and the International Social Service, *Ljetopis socijalnog rada*, 14 (1), str. 233-256.
- Zakon o socijalnoj zaštiti* ("Službeni glasnik Republike Srpske", br. 37/12, 90/16, 94/19, 42/20 i 36/22).

**ADOPTION THROUGH THE PRISM OF PROFESSIONAL EMPLOYEES OF
GUARDIANSHIP BODIES**

*Dragana Šćepović, PhD
University of Banja Luka
Faculty of Political Science*

Abstract: *The paper presents the results of empirical research, the subject of which are the views of professional employees of the guardianship body on adoption as a form of protection for a child without parental care. The goal was to examine the attitudes and opinions of professional employees on important issues related to adoption and to determine whether work experience and occupation influence the perception and creation of their attitudes. The research sample (N=215) consisted of professional employees working in centres for social work in the Republic of Srpska. The inquiry method was applied in the research with the surveying technique using the instrument Questionnaire, specially designed for the needs of this research. The results of the research showed that there is no difference in the attitudes and opinions of professional employees of the guardianship body regarding adoption in relation to their profession and work experience. More than half of the professional employees believe that the best interest of the child should be the basis for adoption and that it is necessary to increase the age limit of adoptees for full adoption, while more than two-thirds of respondents are of the opinion that every child must be familiar with his or her origin. Based on the results, it could be concluded that the work experience and profession of professional employees of guardianship authorities do not have a significant role in creating their attitudes about adoption, that professional employees perceive adoption as the most adequate form of protection of a child without parental care, and that the practice of adoption from the perspective of social work is focused on the best interest of the child, which is put before the interests of the adoptive parents.*

Keywords: *adoption, child, best interest of the child, adoptive parents, professional employees*